

Antigone in de Amazone

MILO RAU / NTGENT

Hoe de strijd van Braziliaanse boeren ook ons aangaat

Johan Thielemans

Gezien op 13 mei 2023
NTGent

‘Antigone in de Amazone’, het nieuwe stuk van Milo Rau voor NTGent (dat Rau nu ‘Globaal Theater’ noemt) verbindt twee verhalen. Centraal staat de strijd tussen rechteloze boeren en grootgrondbezitters in Brazilië, met de bescherming van het regenwoud als inzet. Die stof verweeft hij met de Griekse tragedie van Antigone. Rau wil tonen dat het probleem van de boeren in Brazilië ook ons probleem is, zodat we dringend moeten handelen. Je ziet dit dubbelverhaal ook twee maal: één keer op film, één keer live op het podium.

18 MEI 2023

Tijdens een tournee in Brazilië spraken leden van de MST, de *Movimento dos Trabalhadores Rurais sem Terra* (beweging van landbouwers zonder grond) Milo Rau aan met de vraag of hun politieke strijd geen goed onderwerp zou zijn voor een nieuwe voorstelling. Rau stelde hen voor om de strijd van verdrukte boeren in het Amazonegebied te verbinden met ‘Antigone’, de tragedie van Sophocles. Het verband? Net zoals Antigone weigert de bevelen van koning Kreon te gehoorzamen, verzetten de boeren zich tegen kapitalistische grootgrondbezitters. Rau vond onder de inheemse bevolking de ideale persoon om de rol van Antigone te spelen: de actrice én activiste Kay Sara.

Het project liep echter niet van een leien dakje. De voorbereidingen moesten gestaakt worden door de coronacrisis. Toen alles weer min of meer normaal werd, vertrok de ploeg van NTGent naar het Amazonewoud om enkele belangrijke scènes te filmen. Daarna volgden repetities in Gent. Er volgde een nieuwe kink in de kabel. De communicatie rond de voorstelling schoof Kay Sara naar voor. Zij speelde immers Antigone in de film die in Brazilië geschoten werd. Maar in Gent voelde ze zich niet thuis, en enkele dagen voor de première vond ze dat haar fysieke aanwezigheid op het Gentse podium geen noodzaak was. Na de eerste paniek werkte Rau in ijltempo een nieuwe rolverdeling uit. De

Braziliaanse acteur Frederico Araujo zou Antigone op het toneel vertolken. Zo kon 'Antigone in de Amazone' toch nog in première gaan op 13 mei, de geplande datum.

De hele schouwburg ademde op die dag politiek activisme uit. In de inkomhal hingen vlaggen van de MST. Er werd ook een 'Declaration of the 13th of May' kenbaar gemaakt en verspreid. Het is een oproep om onmiddellijk verdere plundering van het Amazonewoud stop te zetten. Een keur van kunstenaars, schrijvers en politici, onder wie Nobelprijswinnares Annie Ernaux, componisten Brian Eno en Olga Neuwirth, filosoof Slavoj Žižek en, uit eigen land, Tom Lanoye, ondertekenden die. Geen twijfel mogelijk: dit stuk wil meer zijn dan een voorstelling. Het wil kunst zijn die de realiteit beïnvloedt en verandert.

Milo Rau ging in zijn regie te werk volgens zijn ondertussen bekende methode. Op het lege toneel bevinden zich vier spelers. Eén na één stellen ze zichzelf voor met een stukje uit hun biografie. Sara De Bosschere vertelt ons bijvoorbeeld dat ze al voor de vierde keer meespeelt in dit stuk van Sophocles, maar deze keer niet als Antigone, maar als Koning Kreon. De Braziliaan Frederico Araujo vertelt dat hij al lang in België woont omdat hij zich hier veilig voelt.

Daarna construeert Rau het verband tussen de Braziliaanse realiteit en het oude Griekse stuk. Die zit in de aanleiding tot Sophocles' stuk. Twee broers pretenderen recht te hebben op de Thebaanse troon. Dat leidt tot een burgeroorlog waarin beiden de dood vinden. Hun oom, Kreon grijpt daarop de macht om de orde te herstellen en roept Eteokles als winnaar uit. Polyneikes daarentegen mag geen eer bewezen worden. Hij mag, op straffe van executie, zelfs niet begraven worden. Voor een Griek was dat het ergste wat je iemand kan aandoen. Antigone, de zus, besluit Kreon daarom toch te begraven, ook al kost het haar de kop. Zij luistert immers liever naar de Goddelijke Wet dan naar menselijke wetten.

De verdubbeling tussen theater en film zorgt vaak voor merkwaardige spiegelingen

Die oorlogssituatie brengt Rau onmiddellijk in verband met een incident in Brazilië. In 1996 protesteerden boeren er tegen het regeringsbeleid dat grootgrondbezitters ongemoeid grote stukken regenwoud liet rooien voor de sojateelt waarmee groene energie geleverd kon worden aan Europa. De betoging werd verboden, en de politie greep hardhandig in. Er vielen verscheidene doden. Rau reconstrueerde deze gebeurtenis op de plek in de staat Pará waar het drama zich afspeelde. Sara De Bosschere en Arne De Tremere, twee acteurs van het 'Gloabal theater' vertolken de brutale politieagenten in de film die we zien tijdens de voorstelling. Op het podium dragen ze op dat moment hetzelfde uniform, en spelen ze de gebeurtenissen op het scherm na.

Dit soort verdubbeling tussen film en toneel is het stramien waarop de voorstelling gebouwd is. Het zorgt vaak voor merkwaardige spiegelingen. Dat is zeker het geval als er een koor aantreedt. Het koor is uiteraard een essentieel onderdeel van een Griekse tragedie. Hier zien we op het scherm een koor dat samengesteld is uit mensen die de betoging in 1996 overleefden én uit jongere arbeiders. Pablo Casella. Schreef er muziek voor. Op het toneel spreekt Casella het koor op het scherm toe en begint te dirigeren, maar op het scherm zien we de koorleidster precies dezelfde gebaren maken. Het lijkt of ze met elkaar in contact staan.

Als Kay Sara als Antigone in Brazilië het lijk van Polineikes tracht te begraven, doet Frederico Araujo dit op het toneel. Hij wroet in de aarde, en verbreedt de inhoud. Hij roept woedend de namen van slachtoffers – de verre broeders en zusters van de opstandige vrouw uit Griekenland. Zo worden twee verhalen, twee situaties verweven op een boeiende theatrale manier.

Ook het conflict bij Sofokles tussen Kreoon en zijn zoon Haimoon, die verliefd is op Antigone, krijgt een nieuwe dimensie door dit dubbelspel. In een heftige woordenwisseling verwijt Haimoon zijn vader dat hij alleen maar oog heeft voor zijn eigen machtspositie. 'Een prachtbestuur: één man in de woestijn', roept hij hem toe. In de Braziliaanse film speelt de scène zich af in een zaal. De Tremerie gaat er woest te keer, met veel beschuldigende armgebaren. Op het toneel speelt hij op een meer ingehouden manier. Zo krijg je twee visies op dezelfde tekst.

Dit radicale neen is voor Milo Rau een noodzakelijke keuze

Het verhaal kent een tragisch einde als Haimoon Antigone dood aantreft in haar gevangenis. Hij buigt zich wenend over het zielloze lichaam. Zijn moeder Euridyce (Sara De Bosschere in een dubbelrol) sluit zich bij hem aan, want ook zij koos de kant van Antigone. Deze scène wordt op het podium even emotioneel vertolkt als op het scherm. Rau bewees al eerder door de vele verschrikkingen die hij in zijn werk verbeeldde hoezeer pijn en lijden hem aangripen.

De kern van de voorstelling wordt verwoord in een lange monoloog van Arne De Tremerie. Wat hij van de opstandige boeren heeft geleerd, is dat ze zonder nuance neen zeggen. De Tremerie bekent dat hij zelf eerder een twijfelende houding aanneemt. Dit radicale neen is voor Milo Rau echter een noodzakelijke keuze in een wereld die door een fout politiek systeem met vernietiging wordt bedreigd. Het is zeker zo dat de strijd van de boeren in het verre Brazilië ook voor ons, Europeanen, zijn belang heeft.

'Antigone in de Amazone' is politiek theater. De voorstelling neemt het op voor de verdrukten en wil hen helpen in hun strijd én tegen het verwoestende kapitalisme én voor de bescherming van de natuur. De politieke boodschap is duidelijk. Als theatermaker zet Milo Rau zijn vormelijk onderzoek voort op het vlak van de vertelling. Naar inhoud is het intrigerend hoe hij het heden kan verbinden met canonieke teksten uit de Westerse traditie. Naar de vorm blijft hij de vele mogelijkheden van een Brechtiaanse vervreemding verder verfijnen.

Als je de zaal verlaat, zie je al de vlaggen van de MST hangen. De voorstelling, zo beseft de toeschouwer, betekent geen einddoel, maar ze vormt een brug naar de sociale wereld vandaag.